

Οι πολλαπλές μεταφράσεις στο *Ανθολόγιο Αρχαϊκής Λυρικής Ποίησης Β΄* Ενιαίου Λυκείου: Διδακτική πρόταση. Μίμνερμος απόσπ. υπ' αριθ. 11 (D2, 2W)¹

Ελένη Γκαστή, *Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*

Περίληψη

Αυτή η διδακτική δοκιμή αποσκοπεί να καλύψει ένα βασικό βιβλιογραφικό κενό σχετικά με τον τρόπο που μπορούν να αξιοποιηθούν στη διδακτική πράξη οι προτεινόμενες πολλαπλές μεταφράσεις στο εγχειρίδιο της Αρχαϊκής Λυρικής Ποίησης με συντάκτες τον Ι. Ν. Καζάζη και την Α. Καραμήτρου. Συγκεκριμένα εξετάζεται το απόσπασμα υπ' αριθ. 11 (D2, 2W) του Μίμνερμου και υποδεικνύονται ενδεικτικοί τρόποι αξιοποίησης των δύο προτεινόμενων μεταφράσεων του Βουτιεριδίου και του Σκαρτσίου, αναδεικνύοντας τη σύνδεση μετάφρασης και ερμηνείας.

Το εγχειρίδιο της Αρχαϊκής Λυρικής Ποίησης με συντάκτες τον Ι. Ν. Καζάζη και την Αμαλία Καραμήτρου, που εισήχθη για πρώτη φορά το σχολικό έτος 2001-2002, στο πρόγραμμα του Ενιαίου Λυκείου, προτείνει δύο σημαντικές διδακτικές καινοτομίες: 1) τη συγκριτική προσέγγιση παράλληλων θεματολογικά αποσπασμάτων από διαφορετικούς ποιητές, με στόχο να επισημανθούν και να σχολιασθούν από τους μαθητές τα διαφοροποιητικά στοιχεία παρά την κοινότητα των θεμάτων (διαθεματική

Η κ. Ελένη Γκαστή είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής και Λατινικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

προσέγγιση) και 2) την παράθεση δύο ή τριών μεταφράσεων για κάθε λυρικό ποίημα ή απόσπασμα, με στόχο οι μαθητές να ασκηθούν σ' ένα αυστηρό είδος φιλολογικής παρατήρησης και ανάγνωσης, συνειδητοποιώντας τη ρευστότητα των μεταφραστικών λύσεων.

Με την προκείμενη διδακτική πρόταση υποδεικνύεται το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο, με τη σύγκριση, το σχολιασμό και την αποτίμηση διαφορετικών μεταφραστικών εκδοχών του ίδιου κειμένου αναδεικνύεται η σύνδεση μετάφρασης και ερμηνείας².

Η ερώτηση 1 του σχολικού βιβλίου (σ. 68), που ζητάει να παρατηρήσουμε τη δομή και να περιγράψουμε την αλληλουχία των εικόνων, μπορεί να αξιοποιηθεί ώστε να εντοπίσουν οι μαθητές τα κομβικά σημεία του κειμένου που πρέπει να αναπαραχθούν στη μετάφραση. Για παράδειγμα, η αναγωγή της εμπειρίας της νιότης και των γηρατειών στη φύση καθώς και η αντίθεση των δύο ηλικιακών φάσεων αναδεικνύεται με σημαίνουσες ανταποκρίσεις λέξεων και με την τοποθέτηση μερικών απ' αυτές σε εμφατικές θέσεις:

- *ᾠρη / ἔαρος* (1-2) - *τέλος ... ᾠρης* (9)
- η εικόνα του ήλιου χρησιμοποιείται για να περιγράψει και την περίοδο ακμής (2) αλλά και την περίοδο της παρακμής (8)
- *ἄνθεσιν ἤβης* (3) - *ἤβης / καρπός* (7-8).

Αυτή η αναγωγή της ανθρώπινης εμπειρίας στη φύση, που δηλώνεται εμφατικά στην αρχή του ποιήματος (*οἶά τε φύλλα - τοῖς ἴκελοι*) αναπαράγεται με επιτυχία και στα δύο μεταφραστικά δείγματα. Ωστόσο, θα πρέπει κανείς να παρατηρήσει το μεγαλύτερο βαθμό προσκόλλησης της μετάφρασης του Σκαρτσή στην τυπολογία και το ρυθμό του πρωτοτύπου (μεταφραστική ισορροπία). [κι εμείς, όπως - ἡμεῖς δ', οἶά τε, μ' αυτά όμοιοι - *τοῖς ἴκελοι*, ο πολυάνθος καιρός / της άνοιξης (διατηρεί το διασκελισμό και την εμφατική θέση της λ. *ἔαρος*), χαιρόμαστε - *τερπόμεθα*, ούτε καλό - *οὔτ' ἀγαθόν*, η άλλη του θανάτου - *ἡ δ' ἑτέρη θανάτοιο* (τοποθέτηση στην αντίστοιχη εμφατική 1^η θέση του στίχου), μαύρες - *μέλαιναι*, παρά η ζωή - *ἢ βίωτος* (τοποθέτηση αντίστοιχα στο τέλος του στίχου)].

Η τεχνική του Σκαρτσή δεν χαρακτηρίζεται μόνο από προσκόλληση στη δομή του πρωτοτύπου, αλλά και στις λέξεις όπου η γλώσσα το «συγχωρεί» π.χ. πολυάνθος καιρός (*πολυάνθεμος ᾠρη*), έναν πήχη χρόνο (*πήχυιον ἐπὶ χρόνον*).

Ιδιαίτερη ερμηνευτική διευκρίνιση απαιτούν οι στίχοι 4-5: *πρὸς θεῶν εἰδότες οὔτε κακὸν / οὔτ' ἀγαθόν*. Η μεταφραστική πρόταση που κατατίθεται στα δύο μεταφραστικά δείγματα (Βουτιερίδης: «χωρίς να ξέρουμε απ' τους θεούς καλό ή

κακό», Σκαρτσής: «απ' τους θεούς μη ξέροντας ούτε κακό / ούτε καλό») αν και συνιστά κατά λέξη απόδοση των μεταφραστικών μονάδων του πρωτοτύπου δεν μεταφέρει με ακρίβεια το νόημά του. Βασικό κριτήριο πρέπει να είναι η πιστότητα στις ιδέες και όχι στις λέξεις και τελικό ζητούμενο η εκπλήρωση μιας αντίστοιχης επικοινωνιακής λειτουργίας (αν για τον αρχαίο ακροατή η φράση *πρὸς θεῶν ... οὐτ' ἀγαθόν* έχει ένα σαφές περιεχόμενο, για το νεοέλληνα αναγνώστη η κατά λέξη απόδοση είναι ασαφής και μάλλον σκοτεινή).

Συνεπώς, αν υιοθετήσουμε την ερμηνεία του Σκιαδά πως η νεότητα δεν δίνει σημασία ούτε για το *κακόν* (γήρας) ούτε για το *ἀγαθόν* (που είναι ο θάνατος σαν φθάσουν τα γηρατιά) θα πρέπει να αναζητήσουμε με τους μαθητές μια μετάφραση που να ανταποκρίνεται σ' αυτή την ερμηνευτική οπτική (π.χ. «γευόμενοι την ανεμελιά που χαρίζουν οι θεοί στη νιότη»)³.

Ιδιαίτερη παιδευτική αξία μπορεί να έχει και η μεταφραστική άσκηση στην απόδοση των φράσεων *τέλος γήραος ἀργαλέου* (6) - *ἐπήν ... τέλος παραμείψεται ὄρης* (9). Συγκεκριμένα με αφορμή την επανάληψη της λέξης *τέλος* ο διδάσκων μπορεί να θίξει τη λειτουργία της επανάληψης στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία και τη στάση των μεταφραστών απέναντι στο φαινόμενο⁴. Η ενδεικνυόμενη αντιμετώπιση του προβλήματος είναι η εξής: διερεύνηση του ακριβούς σημασιολογικού περιεχομένου της λέξης *τέλος* στις δύο περιπτώσεις (αν ταυτίζεται ή αν διαφοροποιείται) και επιλογή της απόδοσης εκείνης που αντιστοιχεί με την ερμηνευτική γραμμή που υιοθετούμε. Η απόδοση του Βουτιεριδῆ «τα τέλη ... των πικραμένων γηρατειών» / «το σύνορο της νιότης» αποδεικνύει τη μεταφραστική του αμηχανία, ειδικά στην απόδοση του στ. 6. Ο Σκαρτσής διατηρεί την επανάληψη, αλλά παρακάμπτει το όποιο ερμηνευτικό πρόβλημα με τη χρήση του ίδιου με το αρχαίο κείμενο μεταφραστικού όρου (*τέλος*).

Νομίζω πως με τις φράσεις *τέλος γήραος* - (*τέλος*) *θανάτοιο* - *τέλος ὄρης* επανέρχεται η εικόνα του χρόνου (*πήχυιον ἐπὶ χρόνον - μίνυνθα ... ἥβης καρπός*) καθώς η λέξη *τέλος* δηλώνει το τέρμα μιας ενέργειας, αλλά πάντα στο πλαίσιο του χρόνου. Ειδικότερα η έκφραση *τέλος γήραος* μεταφέρει την έννοια της ολοκλήρωσης της σύντομης πορείας του ανθρώπου, που συμπληρώνεται από το *τέλος θανάτοιο*, δηλαδή πρόκειται για μια οργάνωση της ζωής του ανθρώπου με αιτιακή σύνδεση των συστατικών στοιχείων της (το γήρας αναπόφευκτα θα φέρει το θάνατο, όπως αναπόφευκτα και αναπότρεπτα η νιότη θα περάσει *παραμείψεται*). Συνεπώς, ο ποιητής με την επανάληψη της λέξης *τέλος* αναδεικνύει την αιτιακή σχέση των τριών φάσεων της ζωής του ανθρώπου (νεότης - γήρας - θάνατος) εξονομάζοντας στον

κατακλείδιο στίχο το Δία ως έσχατη θεολογική αρχή και αιτία των παθών του ανθρώπου.

Προτεινόμενη απόδοση: «η μια κρατώντας το αναπόφευκτο τέλος των γηρατειών κι η άλλη του θανάτου ... αλλά όταν αναπόφευκτα η νιότη περάσει έχοντας ολοκληρώσει τον προδιαγεγραμμένο κύκλο της».

Σημειώσεις

1. Το κείμενο που εξετάζεται εδώ περιλαμβάνεται στη διδακτέα ύλη και περιέχεται στο *Ανθολόγιο Αρχαϊκής Λυρικής Ποίησης Β' Ένιαίου Λυκείου*, Ο.Ε.Δ.Β. 2001, σσ. 61-62.
2. Στον ηλεκτρονικό κόμβο του Κ.Ε.Γ. κατατίθενται αρκετές διδακτικές προτάσεις / προσεγγίσεις ποιητικών ή πεζών κειμένων, όπου η εκμετάλλευση δόκιμων μεταφράσεων του ίδιου κειμένου (σύγκριση – κριτική) καθιστά ελκυστικότερη και πιο δημιουργική τη μεταφραστική διαδικασία. Ενδεικτικά αναφέρω τις διδακτικές δοκιμές των:
Β. Φυντίκογλου:
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki/systimatiko/protaseis/protaseis/fyntik_Ksenof/1.htm
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki/fyntik_metaf/2prot1.htm
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki/systimatiko/sxol_met/gramateia/keimena/1_plai_sio.htm
του Λ. Πόλκα:
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki/systimatiko/sxol_met/deigmata/keimena/2dPOL_deigma2_
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki//systimatiko/protaseis/protaseis/Polkas_ekset_ad_id/1.htm
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki//systimatiko/protaseis/protaseis/Polkas_ekset_ad_id/2.htm
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki//systimatiko/protaseis/protaseis/Polkas_ekset_ad_id/3.htm
του Β. Τσάφου:
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki/protaseis/protaseis/Tsafos_Antigoni/
http://www.komvos.edu.gr/endoglwssiki/protaseis/protaseis/odiseia/odiseia_head.htm
Οι προφανέστερες και ουσιαστικότερες οφειλές αυτής της μελέτης εντοπίζονται στις πολύπλευρες μελέτες του Μαρωνίτη για την ενδογλωσσική μετάφραση.
3. Βλ. Α. Σκιαδάς, *Αρχαϊκός Λυρισμός*, τόμος Α', Αθήνα 1979 σ. 138 ad 4/5: «το “κακόν” είναι το γήρας και το “καλόν” είναι –σαν φθάση το γήρας– ο θάνατος. Και τα δύο προέρχονται από τους θεούς. Και για τα δύο όμως δεν νοιάζεται η ανέμελη νεότητα».

4. Συχνά οι μεταφραστές χαρακτηρίζονται από το ανακλαστικό του συνωνυμισμού («προτίμηση της ποικιλίας εκεί που το πρωτότυπο επιμένει στην ομοιότητα»). Για το ανακλαστικό του συνωνυμισμού βλ. Μ. Κούντερα, *Οι προδομένες διαθήκες. Δοκίμιο*, μτφ. Γ. Η. Χάρης. Αθήνα 1995, σ. 123-124· τη διατύπωση στα εισαγωγικά δανείζομαι από τον Ξ. Α. Κοκόλη, *Ο μεταφραστής Σεφέρης. Αρνητική Κριτική*. Αθήνα 2001, σ. 140. Για τη σημασία της επανάληψης στη διερεύνηση της συγγραφικής πρόθεσης βλ. Ε. Γκαστή, Η λειτουργία της επανάληψης στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή: Σχόλια στους στίχους 67/69, 375/379, 546/547, 903/906, *Ελληνικά* 54 (2004), σ. 27-29 (όπου παρατίθεται και η σχετική βιβλιογραφία).

Βιβλιογραφία

- Γκαστή, Ε. (2004). Η λειτουργία της επανάληψης στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή: Σχόλια στους στίχους 67/69, 375/379, 546/547, 903/906. *Ελληνικά* 54, 27-29.
- Καζάζης, Ι. Ν., & Καραμήτρου, Α. (2001). *Ανθολόγιο Αρχαϊκής Λυρικής Ποίησης Β' Ένιαίου Λυκείου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, 61-62.
- Κοκόλης, Ξ. Α. (2001). *Ο μεταφραστής Σεφέρης. Αρνητική Κριτική*. Αθήνα: Καστανιώτης, 140.
- Κούντερα, Μ. (1995). *Οι προδομένες διαθήκες. Δοκίμιο*, μτφ. Γ. Η. Χάρης. Αθήνα: Εστία, 123-124.
- Σκιαδάς, Α. (1979). *Αρχαϊκός Λυρισμός*. Τόμος Α'. Αθήνα: Καρδαμίτσας, 138.